

A halál és a szexualitás szimbolikus viszonya a „femme fatale” alakjában

Összefoglalás ♦ *A tanulmányban a halál és a szexualitás viszonyát elemzem, amelyek látszólag különböző érzelmeket kiváltó, társadalmunkban tabunak számító fogalmak. Mégis egy különös szimbólum által összefonódtak, és önálló, egybeolvadt kifejezésként jelennek meg. A „femme fatale” alakját előszeretettel használja az irodalom, a filmográfia, a média. Az idők során sokat veszített végzetességéből és egy különösen vonzó, izgalmas szimbólummá vált. Kialakulása évezredekre nyúlik vissza, amely érdekesen tükrözi az adott korban élő nők társadalmi helyzetét, szerepkörét, megítélését. Mégis valójában egy olyan, a mai napig titokzatos nőalak, amely szexuális kisugárzásával, a férfiakra mért hatásával megfejthetetlen és időtlen rejtély marad.*

Napjainkban a halál és a szexualitás olyan - egymásnak ellentmondó - fogalmak, amelyek komoly társadalmi tabuvá is váltak, miközben tagadhatatlanul az emberi lét mindennapi részei. Mégis egyértelműen misztikum övezi e két életeseményt, amelyek összefonódásában megfigyelhetjük az emberi szorongás, vágy, félelem és kíváncsiság mélységeit.

Ez a két, emberi léptékkal megfoghatatlan, sokszor befolyásolhatatlan fogalom évezredek óta foglalkoztatta az emberiséget, és mindmáig foglalkoztatja is. Az ember sokszor a számára elérhetetlen, legyőzhetetlen kihívásokat különleges, sőt néha elrettentő tulajdonságokkal ruházza fel, saját identitásának és szabad akaratának védelmében. Ez a feloldhatatlannak tűnő ellentmondás végigkíséri történelmünket, megjelenik az ókori irodalomtól kezdve a kortárs filmművészetig. Rengeteg különböző művészeti ág foglalkozik a témával, melyeket mégis egy nagyon fontos szereplő tart össze: a Nő. Ebben az esetben egy különleges karakter bontakozott ki az évezredek folyamán, amelyet ma „**femme fatale**”-nak hívunk. A végzet, a halál asszonya. Kirobbanó szexualitás, ellenállhatatlan erotikus

kisugárzás jellemzi, amely sokszor megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, de mindenképp sorsdöntő a találkozás vele. Ez a tény az évezredek során nem sokat változott, ez az erő férfiakat és egész birodalmakat döntött romba. Egy befolyásolhatatlan őserő, amelyet az emberiség - leginkább a férfiak- elrettentő, titokzatos jelzőkkel és következményekkel ruháztak fel saját védelmük érdekében és a bizonytalantól való félelmükben.

Különböző művekben követhetjük nyomon a gyönyörű nő és a halál toposzát, amely újból és újból visszatérő motívumként jelenik meg. Már a Kr.e. 8. században, a vélhetően Homérosz által írt eposz, az Odüsszeia is tartalmaz figyelemfelkeltő elemeket ebből a szempontból. Odüsszeusz korának ideálját testesíti meg: okos, művelt, bátor és jó harcos. A 8. kalandban jelennek meg a Szirének szigetén élő mitikus lények, a csodás hangú, csábító, de gyilkos természettel felruházott alvilági múzsák. Akhelóosz folyamisten és Melpomené múzsa lányai vonzóak és borzalmasak egyszerre. A kísértés, a világi öröme és az érzéki vágyak megtestesítői: bűvös hangú, asszonyfejű és testű, de madárszárnyakkal és karmokkal rendelkező szörnyek. Varázslatos hangjukkal és szexualitásukkal elcsábítják az arra járó tengerészeket, majd megölik őket. Odüsszeusz ellent tud állni a kárhozattal járó kísértésnek, a mű végén a hős férfi elnyeri jutalmát.

Erre az ókori szirénképre is a kettősség jellemző: vonzóak, bölcsék, ugyanakkor a halálba taszítanak. A későbbi korokban ábrázolásuk még inkább idealizálódik, sőt a modern irodalomban és képzőművészetben a szenvedélyes, erotikus, független nő megtestesítői, akik szerelmükkel romlásba döntik partnerüket. A felruházott tulajdonságok abszolút olyan nő-képet jelenítenek meg, amely bármely férfira veszélyes lehet, és amelynek a hatalmával nem lehet szembeállni.

A görög mitológia több nőalakja is rendelkezik ezen tulajdonságokkal, mint például a Naiaszok, a nimfák azon csoportja, akik a források, kutak, patakok gondozói. E mitológiai lények is sokszor veszélyesek, mint ahogy Hülasz királyfi történetében láthatjuk. Héraklész apródjául fogadja a királyfit és magával viszi tengeri kalandozására. Ám a királyfi nem tud ellenállni egy nimfa csábításának, így az lehúzza magával a mélybe.

„Félig magától ment Hylas, félig a nympa húza le, és mindketten eltűntek a kristályos mélyben..” (*Apollóniosz Rhodiosz: Argonautika*) [1]

Ha a görög mitológiából ragadnánk ki még részleteket, akkor fontos megemlíteni az Odüsszeia előzményét, a trójai háborút. A világ legszebb asszonya, akinek szerelméért Parisz, Trója hercege, egész népét egy évtizedig tartó háborúba és öldöklésbe taszítja, Heléna is a végzetes nőalak archetípusává vált. [2]

Egy másik sokat vitatott alak Lilith, akinek alakja a Károli Bibliában és a zsidó legendákban is fennmaradt. Ádám első feleségének tekintették, aki nem fogadta el alárendeltségét, hanem önállóságot hirdetve ellenszegült. Részben ördögi tulajdonságokkal ruházták fel, részben az önálló, tekintélyt

parancsoló nő szimbóluma volt, aki az érzékiséget, a szenvedély és a szexualitást is jelképezte egyben. [3]

A középkorban a pogányok az egyház ellenségeinek számítottak, így a kereszténységet el nem fogadó emberek ellen valóságos hadjárat indult. A pápai bulla hatására, annak kiadását követően több boszorkányellenes könyv jelent meg. A boszorkánysággal megvádolt emberek az esetek nagy részében fiatal nők, egyedül maradt özvegyek voltak, akiket szépségük, erotikus kisugárzásuk, megközelíthetetlenségük miatt taszítottak a halálba. Az ítélet legtöbbször máglyán való elégetés volt.

A vallási vonalat követve hasonló, nőket érintő korlátozásokat láthatunk, melyek mögött sokat sejtető indokok húzódnak meg. Az iszlám vallás sok szempontból háttérbe szorítja a nőket, amelynek egyik egyértelmű szimbóluma a csador (Irán) vagy a burka (Afganisztán) viselete. Ezáltal egy igen erős vizuális hatás kerül elnyomás alá, melynek ideológiája ősi alapokon nyugszik. A nő szépsége, szexualitása eltíporhatja a férfit, kiszolgáltatottá teszi. A vallási törvények betartása szigorú, akár halálbüntetéssel járhat, amely erős nyomással nehezedik a nőkre, így sokszor azok is magukra öltik ezt a viseletet, akiknek nem lenne kötelező. Ebben az esetben a női szépség, szexualitás egy olyan tulajdonságként jelenhet meg, amely magát az érintettet sodorhatja a halálba.

A vallási tényezőktől eltávolodva, pusztán a női erotikát vizsgálva sem marad megnyugtató a kép. A „femme fatale” alakja többször újragondolva, akár képzőművészetről, költészetéről, filmtörténetéről legyen szó, nem tud eltávolodni a misztikus, ám baljós és halálos kimenetelű végtől.

A képzőművészet terén Gustav Klimt nagyon kifejező festményt alkotott a szecesszió stílusában. A képet áthatja Judith szexuális kisugárzása, tekintete és ujjainak mozdulata, ahogy Holofernesz levágott fejét tartja. A kép, az erotika ugyanazon a képen jelenik meg a halállal, már-már perverzcióba hajló egységként. [4]

Franz von Stuck „A bűn” című képével aratott hatalmas sikert, amellyel az egész szimbolista mozgalom egyik emblematikus

alakja lett. Az Éva meztelen teste köré fonódó kígyó, a sötét hangulat új értelmezést ad e bibliai nőalak mivoltának. [5]

Charles Allan Gilbert 1892-ben készült „Minden hiábavalóság” cím műve valójában a szépség múlandóságát volt hivatott érzékeltetni, de inspirálta egy különleges, a Dior divatház által kiadott parfüm reklámját is. [6]

A parfüm neve „Poison”(méreg), viselője egy rendkívül vonzó, romlott és szinte hipnotikus nőalak. A halál és szexualitás itt olyan párosításban jelenik meg és ad egységet a képnek,

amivel egy ikonikussá vált illatot nők millióinak adtak el. A szimbolikus társítás itt nem figyelmeztetést, szorongást fejez ki, hanem mágikus hatalmat, amivel az adott vásárló azonosul-hat és élni akar. [7]

A végzet asszonya a költészetben is szimbólummá vált, hasonlóan lelki nyomor és halál követte útját annak a férfinak, aki a közelébe került. Francois Villon, „Villon éneke szeretőjéhez” című műve nagyszerűen érzékelteti a kegyetlen szépség hidegségét, akinek a költő a rabjává vált. A nő a férfi felett áll, megbabonázta, szolgájává tette és eldobta, amellyel a szerelmes felet a megsemmisülésbe taszítja.

„Félelmes szépség, ravasz mint a tőr!
Rózsállik arcod, de szived kopár.
a te keménységed kerékbe tör;
nyomodban a halálnak szele jár;
csalárdságod gyilkos csapdába zár –
oh, hideg fényü, gögös szemsugár!
Így vesztet el – hisz érte ugyse kár –
szegény legényt, ki irgalomra vár?”

(*Francois Villon: Villon éneke szeretőjéhez. Mészöly Dezső ford.*)

A költészet mellett a mozgóképkultúra is igen korán megtalálta magának a femme fatale archetípusát és azóta is alkalmazza, újragondolja. Napjainkban a vizuális hatások még intenzívebben működnek, a szexualitás, mint kulcsinger sokkal kézzelfoghatóbban jelenik meg a médiában. Az 1940-es és 50-es években, a „film noir” korszakában szabályosan virágzott az amerikai moziban a végzet asszonya karakter. Charles Vidor rendezésében 1946-ban bemutatott *Gilda*, Rita Hayworth főszereplésével nagyszerűen érzékelteti a férjét és szeretőjét manipuláló nő alakját. A „*Gyilkosok*” és „*A postás mindig kétszer csenget*” című alkotások pedig olyan ellenállhatatlan feleségeket ábrázolnak, akik képesek megöletni férjüket. [8-9]

Lana Turner

Eva Gardner

A kilencvenes évek új fordulatot hoztak és a halálosan csábító nő az erotikus thriller műfajának kulcsfigurájává vált. Az „*Elemi ösztön*” Sharon Stone alakításával egy megosztó, de minden bizonnyal modern klasszikussá vált, megalapozva a műfajt további filmek számára. A nyílt szexualitással és erőszakkal vádolt film középpontjában egy gyönyörű, manipulatív és független nő áll, akinek közelsége egyértelműen veszélyt jelent a férfira. Itt a szexualitás szorosan kapcsolódik a halál, sőt gyilkosság tényével, gyakorlatilag a két fogalom összefonódik, együttműködik filmben.

A férfi nem tud szabadulni a nő bűvköréből, egyértelműen ő a gyengébb karakter, aki végül a saját életét is kockára teszi.

Ez a film már nem riad vissza a szexjelenetek és a halál explicit megmutatása elől, sőt a film egyik megdöbbentő pillanatában ezt együtt alkalmazza. Olyannyira, hogy a film nyitójelenetében egy olyan aktust láthatunk, amelynek csúcspontján a nő leszúrja aktuális partnerét. A férfi és nő közötti kapcsolat pedig mindvégig macska-egér játék marad, amelynek alapját a leküzdhetetlen erotikus kisugárzás és a brutális gyilkosság ténye adja meg. A filmben szereplő femme fatale típusa egy jóval agresszívabb, kiszámíthatatlan és sokszor gyilkos karaktert alapozott meg a későbbi művek számára. [10]

Egy másik, hasonlóan titokzatos női karakterre épülő film a „Végzet”, Juliette Binoche főszereplésével. A nyugtalanító karakter erotikus kisugárzásával, kiismerhetetlenségével az örületbe kergeti a férfiakat (apát és fiát is), amely végül egy egész családot tesz tönkre. A sötét múlttal és fájdalmas gyermekkorral sújtott nő vőlegényének édesapját is elcsábítja, aki még ezen abszurd morális körülmények között sem tud ellenállni a nőnek. Kapcsolatuk a társadalmi elitbe tartozó sikeres férfit megsemmisíti, fia halála után sorsa az önként száműzetés. A nő pedig eltűnik.

Ezekben az említett filmekben a csábító nő nagyon végletes formában jelenik meg, a benne rejlő belső ellentétekkel és feszültséggel egy egész film mozgatórugója tud lenni. [11]

Összegzés

Nagyon érdekes számomra, hogy egy látszólag ellentétes érzelmet kiváltó fogalompárból, mint a halál és a szexualitás, ilyen erőteljes szimbolikus és teljesen önálló fogalom született: a femme fatale, a végzet asszonya. A fogalomra asszociálva sokszor modern kori képek jutnak eszünkbe, arra nem is gondolva, hogy ez a szimbólum valójában évezredek alatt alakult ki mitológiai, vallási alapokon nyugvó háttérrel, amelyet mindig erőteljesen befolyásolt a nő társadalmi megítélése, helyzete az adott korban. Hosszú utat járt be ez az archetípus az idők folyamán a középkori elrettentéstől, megfélemlítéstől kezdve napjainkig, ahol sokszor mint felsőbbrendű, elérhetetlen lényként magasztalva mutatják meg őt. Mindezt úgy, hogy közben nem tekinthetünk el a baljós végtől, mely legtöbbször a vele viszonyba keveredő férfi halálával végződik.

Elgondolkodtató azt látni, ahogy két - tabunak számító – fogalom egyé olvad, és így a társadalom elfogadja, használja, sőt akár ki is használja. A halálról nem szeretünk beszélni, a szexualitást is intim témaként kezeljük a mindennapjainkban és mégis van egy kapocs közöttük, amellyel gyakorlatilag a szépségipar, a filmipar is visszaél. Az összekötő kapocs a nő, ő a központi alak, holott a fogalom épphogy hatalmának korlátozásának céljából is született.

A balsejtelmes mitológiai lényektől kezdve, az önmegsemmisítő boszorkányságon át végül egy modern, buja és titokzatos külsőt kapott a szimbólum, amely elveszítette vallási háttérét és kitagadottságát. Olyan megtestesítőjévé vált a gyönyörnek és a halálnak, amelyet nem tabuként kezelünk már, hanem kíváncsi szemekkel figyelünk és külön nőtípust alkottunk általa. Ám a benne rejlő feloldhatatlan ellentét megoldatlan marad, hiszen alapjaiban olyan elemekből merítkezik és keletkezett, amely az emberi lét során valójában megmagyarázhatatlan marad. Mitől vonzó egy nő, mitől olyan elemi erő a szexualitás? Hiszen ebben az esetben nincs elfogadott ideál. Itt a kisugárzás, maga a kiváltó hatás a döntő. Egy olyan elvehetetlen tulajdonságról van szó, amely kivételes egyediséggel ruházza fel viselőjét. Ezáltal ébredhetünk rá arra, hogy ókortól vagy éppen 21. századtól függetlenül léteznek olyan érzések, amelyek az emberi elme számára megérthetetlenek és kiismerhetetlenek maradnak.

KÉPEK JEGYZÉKE

[1] Waterhouse: Hylas és a Nimfák 1896.

http://en.wikipedia.org/wiki/Hylas#mediaviewer/File:Waterhouse_Hylas_and_the_Nymphs_Manchester_Art_Gallery_1896.15.jpg (2015.01.20.)

[2] Gioacchio Pagliei: Najádok 1881.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Naiaszok#mediaviewer/File:Gioacchino_Pagliei_-_The_Naiads,_1881.JPG (2015.01.20.)

[3] Collier: Lilith

http://en.wikipedia.org/wiki/Lilith#mediaviewer/File:Lilith_%28John_Collier_painting%29.jpg (2015.01.20.)

[4] Gustav Klimt: Judith 1

http://en.wikipedia.org/wiki/Judith_and_the_Head_of_Holofernes#mediaviewer/File:Gustav_Klimt_039.jpg (2015.01.20.)

[5] Stuck: A bűn

http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Stuck#mediaviewer/File:Franz_von_Stuck_004.jpg (2015.01.20.)

[6] Gilbert: All is Vanity

http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Allan_Gilbert#mediaviewer/File:Allisvanity.jpg (2015.01.20.)

[7] Dior (Edouard Flechier): Poison 1985

<http://www.perfumenapele.com/2009/06/dior-poison/> (2015.01.20.)

[8] Lana Turner

http://en.wikipedia.org/wiki/Lana_Turner (2015.01.20.)

[9] Eva Gardner

<http://theredlist.com/wiki-2-24-525-529-view-the-one-profile-ava-gardner-1.html> (2015.01.20.)

[10] Basic Instinct- Sharon Stone

<http://blog.lrytas.lt/rafinerija/2012/10/apie-holivudo-kostiumus/basic-instinct/> (2015.01.20.)

[11] Damage- Juliette Binoche, Jeremy Irons

<http://www.imdb.com/media/rm152145408/tt0104237> (2015.01.20.)

FILMEK

Charles Vidor: Gilda

Tay Garnett: A postás mindig kétszer csenget

Robert Siodmak: Gyilkosok

Paul Verhoeven: Elemi ösztön

Louis Malle : Végzet

IRODALOM

APOLLONIUSZ RHODIUSZ: Argonautika

FALUDY GY: Francois Villon balladái Faludy György átköltésében. Cartaphilus Kiadói Kft. 2010.

HOMÉROSZ: Odüsszeia. Európa Könyvkiadó Kft. 2012.

VILLON, F: Villon éneke szeretőjéhez. In: Aki legdrágább, aki legszebb... – Százhusz vers a szerelemről – Válogatta és szerkesztette Illés Lajos 125-126. old. Kossuth Könyvkiadó, 1982.

Wikipédia-Filmográfia: http://en.wikipedia.org/wiki/Film_noir (2015.01.20.)

Herczeg Fanni

fogorvostanhallgató

Semmelweis Egyetem, Fogorvostudományi Kar

fanni.herczeg88@gmail.com